

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Wydział Filozoficzny

Piotr Klimowski

**Homo orans – analiza w kontekście biegunowości
aktu religijnego
(streszczenie)**

Praca doktorska
przygotowana na seminarium doktoranckim z filozofii religii
pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Andrzeja Kłoczowskiego OP

Teza główna pracy brzmi: akt modlitwy jest fundamentalnym sposobem zdobywania samorozumienia, kształtowania się i wyrażania jestestwa religijnego (*homo religiosus*). Nadrzędnym celem określającym pytania, jakie zostały postawione w pracy, było ukazanie roli i znaczenia aktów modlitwy dla konstytuowania się życia religijnego oraz egzystencji jako takiej. Szczegółowe cele w niej wyznaczone to zarysowanie głównych obszarów tematycznych w zakresie badanego aktu (uporządkowanie dyskursu) oraz ujawnienie istotnych kwestii w nich zawartych (wskazanie cech konstytutywnych modlitwy oraz ich rozjaśnienie).

W pracy tej autor zarysowuje trzy obszary ekspresji semantycznej, których jednak nie oddziela całkowicie od siebie, warunkują się one bowiem nawzajem, tworząc swoisty *trójkąt hermeneutyczny*, wzajemnie rozjaśniających się rzeczywistości ontycznych i epistemologicznych – Boga, człowieka i świata.

Modlitwa jawi się zatem, po pierwsze, jako mowa do Boga, a zarazem mowa o Bogu; po wtóre, zostaje w niej zawarty i wypowiedziany świat jako przedmiot istotnego zatroskania, zarówno człowieka, jak i Boga; wreszcie, po trzecie, jako akt wyrażający człowieka jako takiego, wyrażający nie tylko treść jego egzystencji, to, czym aktualnie żyje, jak siebie rozumie, ale przede wszystkim jako wyrażenie tego, co należy do istoty jego człowieczeństwa.

Rozważania dotyczące powyższych tematów były prowadzone na przemian, a niekiedy równolegle, chwilami więcej uwagi poświęcano samemu aktowi, innym razem człowiekowi modlitwy. Raz zatem bardziej do głosu dochodziła antropologia religijna, uchwytnująca naturę *homo orans*, innym razem filozoficzna fenomenologia religii, oddająca specyfikę samego aktu modlitwy. Całość z konieczności dopełniała swoista filozofia Boga modlitwy, przejawiająca się mniej lub bardziej wyraźnie w poszczególnych rozdziałach pracy, najpełniej zaś w rozdziale piątym.

W prezentowanej pracy wspomniane trzy zakresy tematyczne (człowiek, świat, Bóg) zostały ujęte w modelu biegunowym kolejno jako: mowa/milczenie, prośba/dziękczynienie, samotność/wspólnota, skrytość/obecność, Bóg/człowiek. Do badania tak szerokiej perspektywy semantycznej ujęcie biegunowe zdało się autorowi pracy bardziej adekwatne, niż sama tylko próba uchwycenia istoty przez definicję. Biegunowość bowiem, w przeciwieństwie do definicji, posiada tę zaletę, iż „dostarcza szerokiej perspektywy, podczas gdy definicja

z konieczności musi ograniczać”¹. Definicje skupiają się na jednym aspekcie rzeczywistości, ujmując niejako jeden jej wymiar, jedno pole semantyczne; zaś w ujęciu biegunowym istotne są wszystkie perspektywy, w odrębności, a zarazem w dialektycznej zależności względem siebie. Kontekst biegunowy zatem, z jednej strony stanowił poręczną i klarowną oś refleksji filozoficznej, wyznaczając jej antypodalne kierunki, z drugiej strony wyrażał fundamentalne opozycje oraz rodzące się z nich napięcia obecne wewnątrz podmiotu religijnego, rozpoznawane przezeń i w rozmaity sposób zinterioryzowane, owocujące różnymi postawami, aktami, słowami, itd..

Badania rozpoczęto od nawiązania do klasycznej definicji modlitwy (*Modlitwa jest rozmową z Bogiem*), poddając analizie ów fenomen jako szczególną formę dialogiczności. Analiza ukazała, iż akt mowy nie wyczerpuje całego rozumienia dialogu modlitewnego, w modlitwie ważne okazuje się również milczenie, które przybiera postać dialogiczną. Może być ono formą wieloznaczną i stale pogłębiającą się wzajemności. Milczy człowiek wobec Boga, milczy również Bóg wobec człowieka. Sytuacja ta doświadczana jest jako dramatyczne napięcie, owocujące niekiedy końcem relacji lub odwrotnie, jej istotnym pogłębieniem. Milczenie człowieka może być znakiem obecności Boga, niewysłowionej, pełnej cudowności, niepojętej. Milczenie Boga może być z kolei interpretowane jako swoista *próba wiary* dla konkretnej egzystencji religijnej.

W dalszej części pracy dokonano analizy języka modlitwy, bazując przede wszystkim na badaniach Richarda Schaefflera, zwłaszcza ukazując rolę tzw. *opowieści modlitewnych* dla konstytuowania się samorozumienia człowieka religijnego.

Podjęto również rozważania nad fenomenem prośby modlitewnej w odniesieniu do rzeczywistości daru i rodzącej się z niego w konsekwencji modlitwy dziękczynnej. Analiza uwydatniła fundamentalne znaczenie świadomości obdarowania, równoważąc w ten sposób rolę egzystencjalnych potrzeb i *poczucia zależności* człowieka religijnego, akcentowanych do tej pory w filozofii religii. *Homo orans*, to ten, który jest pierwotnie i nieskończenie obdarowywany, odczuwa i wyraża wdzięczność swemu Darczyńcy. Okazuje się zatem, iż człowiekiem religijnym rządzić może w znaczącym stopniu zarówno *poczucie zależności*, jak i *poczucie wdzięczności*.

Filozoficznemu namysłowi poddano również kwestię indywidualnego i społecznego wymiaru modlitwy, podkreślając komplementarność obydwu przejawów aktów modlitewnych. Ponadto w pracy tej, dwa, dialektycznie przeciwstawne fenomeny

¹ W. Szczerbiński, *Abrahama Joshuy Heschela filozofia człowieka*, Lublin 2000, s. 136.

obecności i skrytości, manifestujące się w sposób szczególny w kontekście relacji modlitewnej, zostały ukazane jako kluczowe kategorie religijne, sama zaś modlitwa została zaprezentowana jako podstawowa forma poszukiwania Boga (*quaerere Deum*).

Analiza fenomenu modlitwy ukazała ponadto charakterystyczny dla religii prymat inwokacji za pomocą Imienia, względem prób dyskursywnego opisu Boga za pomocą pojęć. Sama inwokacja modlitewna okazała się także istotną formą niedyskursywnego poznania Boga, gdyż Imiona przypisywane Bogu, również skrywają w sobie intuicyjną „wiedzę” o Nim samym. Całość rozważań została domknięta rozdziałem zawierającym dalsze wnioski z analiz przeprowadzonych w poprzednich rozdziałach: wskazano na totalny (dotyczący wszystkiego, zawsze i wszędzie) i totalizujący (poszerzający zakres obejmowania przez to, co religijne) charakter aktu modlitwy. Podkreślono jej integralność (udział wszystkich podstawowych aspektów kondycji człowieka: aspekt woli, rozumu, cielesności, itd.) oraz funkcję integrowania (skupiana człowieka w jedności przed Bogiem i z Bogiem). Wskazano na elementy dramaturgii i tragiczności obecne w akcie modlitwy, rozwinięto rys personalny i relacyjny modlitwy. Wskazano wreszcie na kluczową rolę aktów modlitwy w procesie religijnej autogenezy i całościowego projektowania egzystencji.

W oparciu o powyższe wnioski, autor pracy stwierdza, iż analiza przeprowadzona w pracy, dostarcza argumentów uzasadniających tezę sformułowaną we wstępie, iż: *akt modlitwy jest fundamentalnym sposobem zdobywania samorozumienia, kształtowania się i wyrażania jestestwa religijnego*².

19.03.2018 r.

Piotr Klimowski

² Oprócz spełniania podstawowych z punktu widzenia religii funkcji komunikacyjnej, kontemplacyjnej i kultycznej (oddawanie czci), tradycyjnie przypisywanych modlitwie przez teologię i fenomenologię religii.